

Становлення поглядів Джона Дьюї в американському суспільстві XIX століття та німецька класична філософія

М. В. Розпутна

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна

УДК 140. 8 (092) (7/8) «18»

doi: 10.15421/1717116

У статті досліджено погляди Джона Дьюї на американський прагматизм та його зв'язок із німецькою класичною філософією. З'ясовано історичні передумови формування поглядів вченого на основні поняття його досліджень вчення, а саме: «досвід», «прагматизм», «логіка». Досліджено основні погляди представників американського прагматизму, зокрема Джона Дьюї та визначено його взаємозв'язок із німецькою класичною філософією. В якості методологічного інструментарію роботи обрано: аналітичний – з метою огляду матеріалу для формування теоретичних і методологічних основ дослідження; історичний – при аналізі розвитку поглядів вченого у взаємозв'язку із німецькою класичною філософією; компаративний – для виявлення значення німецької класичної філософії на становлення поглядів вченого. Встановлено, що Джон Дьюї є представником класичного американського прагматизму, що має витоки із німецької класичної філософії – це ми і доводимо у дослідженні. У широкому сенсі класичні американські прагматики – Чарльз Сандерс Пірс, Вільям Джеймс та Джон Дьюї розвивали німецьку класичну ідеалістичну традицію, завершуючи процес її натуралізації, яка почалась із Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля. Розглядаючи погляди Джона Дьюї, що виходять за межі раціоналізму та є певним поверненням до початків прагматизму в німецькому ідеалізмі, приходимо до висновку, що прагматисти, зокрема Джон Дьюї, синтезують натуралізм і емпіризм. А далі постає питання про синтез раціоналізму і прагматизму.

Ключові слова: досвід; наука; прагматизм; судження; політика; еволюціонізм; істина; логіка

Formation of John Dewey's Views in american society of the XIX century and classical German philosophy

M. V. Rozputna

National pedagogical Dragomanov university, Kyiv, Ukraine

In the article were analyzed John Dewey's views on American pragmatism and its connection to classical German philosophy. Here were also revealed some historical prerequisites affecting the formation of Dewey's views on the main notions of his doctrine, as «experience», «pragmatism», «logic». The aim of the study is to examine the main standpoints of the representatives of American pragmatism, in particular one of John Dewey, and determine its connection to classical German philosophy. For this study were used following methodological instruments: analytical method – for classifying the material in order to structure theoretical and methodological research grounds; historical method – to analyze the evolution of the scientist's views in relation to classical German philosophy; comparative – to reveal the significance of the German classical philosophy to the formation of the views of the scientist. John Dewey is known to be a bright representative of classical American pragmatism, which owes its beginnings to classical German philosophy, what we prove in this study. In the broad sense classical American pragmatists like Charles Sanders Peirce, William James, John Dewey developed classical German idealistic tradition, finishing its naturalization, started by Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Learning of John Dewey's views, which get beyond the frames of rationalism, is a certain turnaround to the sources of pragmatism in German idealism. So that we come to the conclusion, that pragmatists, particularly John Dewey, who played an important role, synthesize naturalism and empiricism, and after all comes into consideration a matter of synthesizing rationalism and pragmatism.

Keywords: experience; pragmatism; statement; science; politics; evolutionism; truth; logic

Цитування даної статті: Розпутна М. В. Становлення поглядів Джона Дьюї в американському суспільстві XIX століття та німецька класична філософія / М. В. Розпутна // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 9. – С. 12-17. doi: 10.15421/1717116

Citation of this article: Rozputna M. V. (2017). Stanovlennya pohlyadiv Dzhona D'yuyi u amerykans'komu suspil'stvi XIX stolittya ta nimets'ka klasychna filosofiya [Formation of John Dewey's Views in american society of the XIX century and classical German philosophy]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 20 (9), 12-17. doi: 10.15421/171716 (in Ukrainian).

Received: 07.08.2017

Accepted: 08.09.2017

Становление взглядов Джона Дьюи в американском обществе XIX века и немецкая классическая философия

М. В. Распутная

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, Украина

В статье исследованы взгляды Джона Дьюи на американский прагматизм и его связь с немецкой классической философией. Выяснено исторические предпосылки формирования взглядов ученого на основные понятия его исследования, а именно «опыт», «прагматизм», «логика». Исследованы основные взгляды представителей американского прагматизма, в частности Джона Дьюи и определено его взаимосвязь с немецкой классической философией. В качестве методологического инструментария работы избраны: аналитический – с целью осмотра материала для формирования теоретических и методологических основ исследования; исторический – при анализе развития взглядов ученых во взаимосвязи с немецкой классической философией; компаративный – для выявления значения немецкой классической философии на становление взглядов ученого. Установлено, что Джон Дьюи является представителем классического американского прагматизма, который имеет истоки из немецкой классической философии, что мы и доводим в исследовании. В широком смысле классические американские прагматики – Чарльз Сандерс Пирс, Уильям Джеймс, Джон Дьюи развивали немецкую классическую идеалистическую традицию, завершая процесс ее натурализации, которая началась с Георга Вильгельма Фридриха Гегеля. Рассматривая взгляды Джона Дьюи, которые выходят за пределы рационализма, что является определенным возвращением к истокам прагматизма в немецком идеализме, приходим к выводу, что прагматисты, в частности Джон Дьюи, синтезируют натурализм и эмпиризм, а дальше возникает вопрос о синтезе рационализма и прагматизма.

Ключевые слова: наука; опыт; прагматизм; суждения; политика; эволюционизм; истина; логика

Постановка проблеми. Стан філософії Європи у другій половині XIX століття перебував під сильним впливом традиції німецької класичної філософії, ідеї якої вступали у все більші протиріччя зі здобутками природничих наук та вчення англійського науковця Чарльза Дарвіна. Тогочасну альтернативу для розвитку абсолютизму та «чистого розуму» було створено наприкінці XIX століття в Сполучених Штатах Америки новим філософським напрямком – «прагматизмом», який висував інакші критерії щодо пошуку та оцінки таких базових понять у філософії, як «істина», «віра», «досвід» [1, с. 103]. На сьогоднішній день постає Джон Дьюї, як одного із представників прагматизму, цікава, в першу чергу, як науковця та філософа, а не реформатора освіти та педагога, адже перше малодосліджене в Україні. Перед собою ставимо до вирішення проблему – зрозуміти та дослідити, як формувались погляди вченого саме на початку його становлення в Америці XIX століття, що переживала досить складну економічну та політичну ситуацію.

Аналіз досліджень та публікацій. На сьогоднішній день про становлення поглядів Джона Дьюї та впливу на нього принципів німецької класичної філософії присвячено роботи в основному зарубіжних вчених – Р. Вестбрука [10], С. Рокфеллера [9], А. Райана [9] і Дж. Мартіна [5], а також українських дослідників – Н. Г. Кравцова, В. О. Коваленко, В. О. Пішванова та ін. Що стосується напрямку прагматизму, то дане питання представлено досить широко як у сучасній, так і зарубіжній літературі, зокрема, у першоджерелах засновників даного напрямку – Ч. С. Пірса, У. Джеймса, Дж. Дьюї та Дж. Г. Міда, Ф. К. С. Шиллера, у критичній літературі – Ф. Р. Анкерсмита, Р. Дж. Бернстайна, Л. Менанда, У. В. О. Куайна, П. Куртца, І. Лінгарта, Е. Лаклау,

Г. Папіні, Р. Рорті, Р. Талісс, М. Уайт, С. Хук, Н. Г. Юліна та в українських роботах В. А. Самчука, Т. С. Кошманова, Н. П. Поліщук, В. Ю. Жарких [1].

Метою дослідження є дослідити основні погляди представників американського прагматизму, зокрема Джона Дьюї та вплив німецької класичної філософії на нього.

Вклад основного матеріалу. Сполучені Штати Америки XIX століття переживали складну економічну, політичну та соціальну ситуацію. У цей час розвивається новий і потужний напрямок у філософії – «прагматизм», істина згідно з яким-лише результат та дія. З іншого боку в Європі прогресують: романтизм та ідеалізм на підйомі німецької філософії, протилежний їм рух – позитивізм у Франції і Англії, матеріалізм Карла Маркса і Людвіга Фейєрбаха та неокантіанство. У такому бурхливому філософському середовищі починають формуватися потужні філософи та науковці. Ми зупинимо увагу на Джонові Дьюї та його співвітчизниках – Чарльзі Сандерсі Пірсі, Вільямі Джеймсі.

Концепція прагматизму пропонує свій, не схожий на попередні філософські теорії, критерій, що дозволить поєднати конфліктуючі сторони та досягти злагоженості. Для українського суспільства, що знаходиться на етапі радикальних змін соціальних структур і принципів взаємодії, є актуальним визначення щонайкращих напрямів встановлення соціальної злагоди та мирного вирішення конфліктів.

Говорячи про прагматизм, відразу спрямуємо увагу на американську філософію. На таких мислителів та вчених, як Ч. С. Пірс, У. Джеймс, Дж. Дьюї та Дж. Г. Мід, які працювали і жили в Сполучених Штатах Америки та поклали початок даному напрямку. Суттєвим підґрунтям для даного напрямку стала європейська традиція.

Джон Дьюї вперше зіткнувся із німецькою класичною філософією ще в Вермонтському університеті. Молодий учений вчився у відомих педагогів – Ч. С. Пірса, який читав курс логіки, Стенлі Холла, спеціаліста в галузі експериментальної психології, і Джорджа Моріса, що викладав історію філософії. Під їх керівництвом сформувались філософські і педагогічні погляди аспіранта Джона Дьюї, саме завдяки Джорджу Морісу перед вченим відчинилась вся сила філософії Г.В.Ф. Гегеля та І. Канта. Першою суттєвою роботою вченого стала стаття «Метафізичні припущення матеріалізму», де він пише: «Матеріалізм – це теорія, яка стверджує, що річ (матерія) і її сили достовірно співвідносяться із усіма феноменами тими, що належать матеріальному світові і тими, що відносяться до життя, свідомості і суспільства. Єдина сутність – матерія. Інтелект – функція мозку, яка підкорює нервові клітини» [5, с. 209]. Аналіз даної статті дає нам розуміння того, що Дж. Дьюї частково опирається на погляди німецьких класиків вже у перших роботах.

На початку своєї наукової кар'єри, пройшовши досить складний шлях становлення і формування своїх поглядів на німецьку класичну філософію, педагогіку, психологію, закінчивши університети і почавши викладати, він створив для себе суттєве підґрунтя для розвитку своїх філософських ідей. Вчений заснував такий напрямок прагматизму, як інструменталізм. Представники Чиказької Школи, очолюваної ним, зосереджували увагу на соціальному аспекті людського досвіду, переконаннях і знаннях. У центрі філософії Джона Дьюї – людина з її практичними проблемами. В цьому, на його думку, полягає «коперніканська революція», яку здійснив у філософії прагматизм. Завдання прагматизму – найкраще допомогти людині влаштуватися у світі. Джон Дьюї вважає, що головна проблема сучасності – встановити правдиві відношення між досягненнями науки і людськими цінностями [2].

Отже, знаючи його педагогічну методику, підхід до викладання, говоримо про те, що свій напрямок інструменталізм він безпосередньо переніс на освіту.

В основі інструменталізму лежить розуміння поняття свідомості, як одного із засобів адаптації до мінливих умов оточуючого світу, та використання наукових законів, ідей, понять і теорій як інструментів, відповідей до конкретних ситуацій або плану дій. Також цей напрям послуговується «інструментальним методом». Вчений вважає, що людина постійно знаходиться у непередбачуваних ситуаціях, нестабільному, динамічному світі, а в моменти, що здаються стабільними, виникають труднощі та перешкоди. Тому людина має приймати швидкі рішення у ситуаціях, які трапляються на кожному кроці та в яких наш світогляд обмежений умовами обставин. І якщо наші звички в цей момент не допомагають – ми звертаємося до інтелек-

ту, який є плідним інструментом регуляції нашої діяльності. Його завдання – перетворити ситуацію із сумнівної, чужої та неясної на зрозумілу та вирішену, за допомогою інструментів, якими є наші ідеї, теорії та переконання.

Тож проблемна ситуація являє собою спільність об'єктивного та суб'єктивного. Вона є проблематичною, бо викликає вагання, невизначену, бо ми не знаємо як правильно вчинити в цій ситуації. Для трансформації складних обставин у вирішенні та зрозумілі, потрібно віднайти об'єктивні ознаки явищ з яких склалися дані обставини, встановити закони, за якими ці явища змінюються. «Коперніканська революція» у філософії полягала в тому, що оскільки всі цінності перебувають не поза досвідом, а тільки в ньому, завдання пізнання полягає не у відкритті незмінної, вищої і доконалої реальності, а у винайденні засобів перетворення досвіду відповідно до людських потреб. Надійність, сталість, вірогідність слід шукати не в тому бутті, яке відбулось, а в самих засобах перетворення.

У своїй книзі «Німецька філософія і політика» (1915 р.), що стала фінальною роботою вченого у викладенні своїх поглядів на німецьку класичну філософію та поклала початок його філософського шляху, він підкреслює, що проблеми німців саме в ідеалізмі філософії І.Канта, І. Фіхте, Г. Гегеля. Характерні риси домінуючі в політичному устрої Германії – це певна суміш авторитаризму, мілітаризму і націоналізму. Німецьку цивілізацію від інших відрізняє сукупність самоусвідомлення, ідеалізму з дією, продуктивністю і організацією в різних сферах життя [2, р.69].

Отже, Дж. Дьюї зауважує, що І. Кантом була закладена категорична та суперечлива думка про «моральний закон», в якому йдеться, що людина може все, але треба тільки прислухатись до більш знаючої людини. Тобто річ про певне підкорення, противником якого є Дж. Дьюї.

Джон Дьюї, завдяки німецькій класиці, формує свої погляди на поняття «демократії», «свободи», «етики». Як приклад, в поняття демократії вчений вкладає сенс не стільки політичний, скільки ціннісний, пропонуючи трактувати демократію як форму морального спілкування. В демократії, на думку Дж. Дьюї, присутній «індивідуалізм свободи, відповідальності перед етичним ідеалом і дії заради нього», тому особистість – це початкова і кінцева реальність. Основними принципами демократії є: свобода, рівність та братерство.

Розглянемо взаємозв'язок американського прагматизму і поглядів І. Канта, представника німецької класичної філософії. Зосередимо увагу на його двох основних ідеях: перша – коперніканський переворот, а також його «прагматична» методологія. Ідеї, які ми будемо розглядати у дослідженні, певною мірою невідомі для класичної аналітичної філософії. Коперніканський пере-

ворот вченого полягає в тому, що на побутовому рівні ми впевнені, що існуємо в просторі і часі, в той час, як на сутнісному рівні простір та час існують в нас. Розглянемо роботу «Критика чистого розуму».

Судження і дії – це те, за що ми в певній мірі відповідальні. Це свого роду зобов'язання, які ми беремо на себе. І. Кант розуміє, як судити і діяти застосовуючи правила та концепції, що визначають, до чого суб'єкт стає прихильним і відповідальним, застосовуючи їх. Застосування теоретичних концепцій в судженні і практичній діяльності спонукає користувача концепції дотримуватися її, робить його відповідальним, спрямовуючи до нормативної оцінки відповідно до правил, на які він погоджується [5].

Відповідальність, яку несе людина при застосуванні концепції, – це складне завдання, оскільки зобов'язує до роботи. З теоретичної сторони, те, що людина прагне робити, те, що піддається оцінці, як успіх одного з них, полягає в об'єднанні одних суджень в єдине ціле, що проявляє своєрідну єдність: синтетичну єдність апперцепції.

Ця систематична раціональна єдність, динамічно створена і підтримувана, викреслюючи наслідки і визначаючи причини для одних суджень і відмовляючись від зобов'язань, несумісних з тими, які були зроблені. Даний вид усвідомлення є дискурсивним (тобто концептуальним) усвідомленням та полягає в об'єднанні суджень в єдине ціле, структуроване відносинами того, які судження дають причини. Дані раціональні відносини між судженнями визначаються поняттями, кожне із яких впливає на рішення. Кожен новий епізод досвіду парадигмально приймає перцептивне судження, вимагає інтеграції. Можуть виникнути нові несумісності, які повинні вирішуватися піддаючись критиці, відхиляючи або змінюючи колишні обставини.

Моральна концепція І. Канта про те, що являють собою судження та що потрібно робити, щоб будувати правильні судження, ставить зовсім нові структурні обмеження: як людина розуміє зміст судження за яке бере певну відповідальність. Домінуючий порядок логічного та семантичного пояснення традиції, яку успадкував І. Кант, починається із вивчення термінів або понять. На основі цього було сформоване вчення про судження, а далі – вчення про наслідки силогізмів. Але мінімальна одиниця відповідальності – судження. Судженнями, а не поняттями є те, що можна зрозуміти і переосмислити, інтегрувати в раціональну єдність апперцепції.

Тому, у широкому сенсі, класичні американські прагматики Ч.С. Пірс, В. Джеймс та Дж. Дьюї розвивали німецьку класичну ідеалістичну традицію, завершуючи процес її натуралізації, яку розпочав Г.В.Ф. Гегель. У дослідженнях вчених вона повинна мати емпіричну наукову до-

казовість. Їх вчення були направлені на формування нових моделей наукового пояснення, що було характерно для епохи XIX століття. Головними із них були теорія еволюції Чарльза Дарвіна, а також прагматизм, що починається з філософії науки, заснованої Чарльзом Пірсом. Остання розглядала ці нововведення як аспекти однієї концептуальної революції в науці.

Вважаємо необхідним окрему роль відвести філософії прагматизму, яка є однією з сучасних напрямків розвитку гуманітарного знання. В основі прагматизму також лежать певні ідеї німецької філософії, а саме: пріоритет практичного розуму над теоретичним, дії над бездіянням та просто спогляданням. Розуміння саме цього напрямку розкриває історичний процес формування та розвитку філософії, її взаємозв'язку з іншими науками. Аналіз основних категорій з точки зору прагматизму допомагає краще зрозуміти світогляд американських мислителів та відношення повсякденного життя до такої науки, як філософія. Аналіз та систематизація концепції прагматизму дала б змогу виділити дослідницькі положення, які є актуальними і в наш час. Цікаво, що витоки до створення даного напрямку лежать у німецькій класичній філософії, де погляди Джона Дьюї беруть свій початок.

Теорія прагматизму, як і весь світогляд, завдячуючи вченню Ч. Дарвіна, базувалась на думці про поступове та нерівномірне становлення світобудови та індивіда протягом безперервного процесу світової еволюції. Новим у прагматизмі було те, що критерії оцінки значимості та цінності пізнавальної діяльності особистості пов'язувалися з практичними корисними наслідками. За думкою творців та критиків, однією з основних цінностей прагматизму, а саме – його філософського методу, була в тому, що в цій теорії філософія постала конкретною наукою, зверненою безпосередньо на людину та роль, яку відіграє людська діяльність у пізнанні реальності, а також на участь і значення розуму людини в її будові. Саме ця площина прагматичного вчення приваблювала однодумців, водночас будучи предметом різкої критики.

Однак витоки прагматизму набагато глибші, аніж створена наприкінці XIX – на початку XX століття його концепція, що по-новому висвітлювала усі напрями філософського знання, торкаючись онтології, методології, гносеології, антропології та соціальної філософії. Перед тим, як з'явилася дана теорія, європейська філософія знаходилася у становищі кризи ідей. Крім того, цю ситуацію ускладнювали нові теорії, гіпотези та досягнення в сфері природничих наук. Ті філософські концепції, що для свого періоду були досить передовими, пізніше перетворилися на догматичні, та в повній мірі не могли адекватно висвітлити наукові досягнення, що змінювали, а інколи навіть спростовували попередні уявлення про дійсність оточуючого світу і космосу.

Реальність, що перебувала в рамках абстрактних вічних істин, інтерпретувалася в абсолютних категоріях. Концепція еволюції народжувала нове, неідеалістичне розуміння життя, природи, розуму та обґрунтовано заперечувала уявлення про безперервний, незмінний Всесвіт, акцентуючи увагу на конкретних особливостях та боротьбі, які характерні для процесів адаптації організмів у навколишньому світі. Проблема створення та розвитку умов, які сприятимуть життю і способам пристосування до них, набирали першочергового значення для філософії та отримали різноманітне трактування у філософських теоріях.

Тож прагматизм створюється наприкінці 70-х років XIX століття і, як вважає Л. Менанда [6, с. 21], є досить витонченою спробою примирити релігію та науку у межах широкого визнання ідеї дарвінізму. Концепції, які пізніше будуть асоціюватися із цим філософським напрямком, беруть початок на зібранні Метафізичного клубу [6, с. 32], постійним членом якого й був Джон Дьюї в Кембриджі, штат Массачусетс, Сполучені Штати Америки. Метафізичний клуб став закритою спільнотою зі своїм статутом та правилами для американських студентів і викладачів того часу. Це неофіційне об'єднання, засноване групою студентів-інтелектуалів у Гарвардському університеті у Кембриджі 1872 року, що у 1879-1885 роках продовжило своє існування вже в Університеті Джона Гопкінса у Вермонті. Існування цієї організації можна умовно поділити на два окремі періоди, оскільки учасники, розглянуті питання та виокремлені поняття суттєво відрізняються. Перший період: січень 1872 – грудень 1872 року, в якому в основному розглядалися питання поєднання та розвитку концепцій і поглядів майбутніх учених, які стали фундаментом для формування поняття «прагматизм». Другий період: жовтень 1879 – бе-

резень 1885 року, де детально досліджувалось питання істини, релігії, які були актуальними для тогочасних філософських течій Європи, зокрема були досліджені питання напрямків романтизму, ідеалізму, німецької класичної філософії, позитивізму, демократії та свободи. Прагматична філософія була спробою віднайти адекватне розуміння вічних питань з позиції новочасних наукових теорій, зокрема концепції природного відбору Чарльза Дарвіна. Її глибинні джерела потрібно шукати у соціокультурних змінах, які супроводжували появу нової економічної ситуації суспільства. Класичні прагматисти висували думку, що запропонована концепція – це лише нові імена для старих речей, хоча їх філософія радикально розходилась із традиційною філософською думкою [6, с. 63].

Висновки. Отже, дослідження діяльності Джона Дьюї, як представника прагматичного напрямку, дають можливість зрозуміти, що вчений досить сильне філософське підґрунття, яке слугує його подальшою основою для розвитку педагогічних поглядів. Для сучасної наукової спільноти Джон Дьюї, в першу чергу, реформатор освіти і педагог, а вже потім – потужний філософ. Також з'ясовано основні погляди Джона Дьюї, що беруть свій початок із німецької класичної філософії, зокрема із робіт І. Канта, роботами якого вчений починає захоплюватись ще у студентські роки та проносить їх крізь весь свій філософський шлях. Відзначимо, що свої погляди на німецьку класичну філософію та політику він викладає у праці «Німецька філософія і політика». Погляди, сформовані у Джона Дьюї завдяки зіткненню із німецькою класичною філософією, стали започаткуванням напрямку «інструменталізму» та покладені в основу нової освітньої парадигми вченого, яка спрямована на формування цілісної, критично мислячої особистості.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Жарких В. Ю. Историчні етапи розвитку прагматизму / В. Ю. Жарких // Філософські пошуки. Наукове видання. – 2007. – Вип. XXIV. – 103-112 с.
2. Дьюї Дж. Німецька філософія і політика [Електронний ресурс] / Дж. Дьюї // Генрі Гольт і Компанія – Режим доступу: <https://archive.org/details/germanphilosophy002600mbp>
3. Джеймс В. Прагматизм / В. Джеймс. – Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2000. – 156 с.
4. Dewey J. James Marsh and American Philosophy // Journal of the History of Ideas. – Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1941. – Vol. 2, No. 2 (Apr., 1941). – PP. 131-150. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jstor.org/stable/2707110?seq=1#page_scan_tab_contents
5. Martin, J. The Education of John Dewey / J. Martin // A Biography. – N.-Y.: Columbia University Press, 2002. – 562 p.
6. Menand L., The Metaphysical Club / L. Menand. – London: Flamingo, 2002. – 576 pp.
7. Pierce Ch.S. What Pragmatism Is / Ch.S. Pierce. – Cambridge Mass.: Harvard Univ. Press, 1905. – 103 p.
8. Rockefeller, S. C. John Dewey: Religious Faith and Democratic Humanism / S. C. Rockefeller. – N.-Y.: Columbia University Press, 1991. – 683 p.
9. Ryan, A. John Dewey and the High Tide of American Liberalism / A. Ryan. – New York: W. W. Norton and Company, 1995. – 414 p.
10. Westbrook, R. B. John Dewey and American Democracy / R. B. Westbrook. – New York: Cornell University Press, 1993. – 318 p.

REFERENCES

1. Zharkyykh, V. Yu. (2007). Istorychni etapy rozvytku prahmatyzmu [Historical stages of the development of pragmatism]. *Filosofs'ki poshuky. Naukove vydannya*, XXIV, 103-112 (in Ukrainian)
2. D'yuyi, Dzh. Nimets'ka filosofiya i polityka [German philosophy and politics]. *Henri Hol't i Kompaniya*. Access mode: <https://archive.org/details/germanphilosophy002600mbp> (in Ukrainian)
3. Dzheymys, V. (2000). *Prahmatyzm [Pragmatism]*. Kyiv, Vydavnychyy dim «Al'ternatyvy» (in Ukrainian)
4. Dewey, J. (1941). James Marsh and American Philosophy. *Journal of the History of Ideas*, 2(2), 131-150. Pennsylvania, University of Pennsylvania Press. Access mode: http://www.jstor.org/stable/2707110?seq=1#page_scan_tab_contents
5. Martin, J. (2002). *The Education of John Dewey. A Biography*. N.-Y., Columbia University Press (in English)
6. Menand, L. (2002). *The Metaphysical Club*. London, Flamingo (in English)
7. Pierce, Ch. S. (1905). *What Pragmatism Is*. Cambridge Mass., Harvard Univ. Press (in English)
8. Rockefeller, S. C. (1991). *John Dewey: Religious Faith and Democratic Humanism*. N.-Y., Columbia University Press (in English)
9. Ryan, A. (1995). *John Dewey and the High Tide of American Liberalism*. New York, W. W. Norton and Company (in English)
10. Westbrook, R. B. (1993). *John Dewey and American Democracy*. New York, Cornell University Press (in English)

Розпутна Марія Василівна - аспірант кафедри філософії
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Адреса: 01054, Київ, вул. Тургенєвська, 8/14
E-mail: 01199168v@gmail.com

Rozputna Mariia V. - postgraduate, department of philosophy
National pedagogical Dragomanov university
Address: 8/14, Turgenevska Str., Kyiv, 01054, Ukraine
E-mail: 01199168v@gmail.com
ORCID 0000-0001-6865-3321